

EL NEM SÍRT KÖNNYEI(N)K

AGORA ZSUZSANNA

„Hisz vitathatalanul nehezebb egy olyan kollektív életforma elérése, mely gondolatszabadságot teremt – mely a szabadság megtapasztalásának mindenkori fundamentumát jelenti –, mint ezt a szabadságot újra elveszíteni.”¹

Alexander és Margarete Mitscherlich:

A gyászolásra képtelenül

A közösségi viselkedés alapjai

Piper Verlag, München – Múlt és Jövő Kiadó, Bp., 2014.

254 oldal, 3600 Ft

Margaret és Alexander Mitscherlich régi-új könyvéről ismertetőt írni különleges lehetőség. Mivel *A gyászolásra képtelenül* pszichoanalitikus esszékötet, amely Magyarországon majd ötven év késéssel jelent meg, olvasása valójában egy időutazás, hisz az 1967-es Nyugat-Németország életvilágát kell(ene) hozzá felidézni. Ám az olvasó enélkül is koherens történetet kap kézbe arról, mi is történik mai világunkban. Az európai emlékezőskultúra terében tapasztalható párhuzamos aszinkronitás (*Ungleichzeitigkeit*, nem egyidejűség) előnye esetünkben, hogy a magyar olvasó Mitscherlichék jövőjéből olvassa könyvüket, amely mégis saját jelenének megértésében segíti. A könyv eddig sem volt ismeretlen a szakemberek között.² A „kairosz” azonban valamilyen okból mégiscsak most jött el.

A német kiadás sem volt előzmény nélkül. Alexander Mitscherlich már 1963-ban publikálta téziseit *Úton az apa nélküli társadalom felé* (*Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft*) címmel. Az apa ebben az esetben a tradicionális értékek megtestesítőjét jelentette, melyek széthullása – a szerző szerint – veszélyt, de ugyanakkor lehetőséget is rejt az egyén számára. A modernitás szekularizált, „apa nélküli” társadalmában a legnagyobb veszély az eltömegesedés, mert az egyén ilyen környezetben túl könnyen eshet politikai ideológiák áldozatává. Ugyanez a környezet azonban az én kritikai teljesítményének kibontakoztatásához is teret és lehetőséget biztosított. Németország nyugati felében a polgárok a háború után tapasztalhatták meg először viszonylagos jólétben a demokrácia által nyújtott gondolatszabadságot. Vajon jólét nélkül is fontos érték a szabadság? Változna-e a tolerancia mértéke, ha ez a jólét eltűnne? Vajon az elköteleződést a gondolat szabadsága mellett egy késői weimarizálódás kár-

tyavárként döntené romba? Fontos kérdéseket sorol a szerzők előszava a 11. német kiadáshoz, mely előszó a magyar fordításból sajnos kimaradt.³

A szerzők „vakfoltokra”, tabukra akartak rávilágítani, melyek nemcsak a németek önértékelését torzították, hanem jelentősen korlátozták a gondolatnak és a kimondható, kibeszélhető dolgoknak a szabadságát is. A tabusított gondolat mindig veszélyes, karanténba kell zárni, máskülönben, akár a tükörben, fájdalmasan szembesülnénk önmagunkkal, bűneinkkel és szegyenünkkel. Ezt a masszívan szervezett belső ellenállást vagy fel kell dolgozni vagy várni, amíg a probléma erejét veszti. A tabu ez utóbbira játszik. Mitscherlichék viszont annak reményében írták a könyvüket, hogy a múlt feldolgozását sikerül elindítani. Kezdték ezt olyan „apró” részletek feltárásával, amelyek még nem tekinthetők embertelenségnek, mégis megteremtették egy magatartásforma akadálytalan, észrevétlen elterjedését, sőt az *Endlösung* lehetőségét.

Az olvasó talán nem is sejti, hogy forradalmi írást tart a kezében. Először is azért, mert tudományos szemléletében gyökeresen eltért az akkori konvencióktól, hiszen nemcsak pszichoanalitikus, hanem antropológiai és szociológiai szempontokat is integrált. Másodsor, mert szimbolikus mérföldkövet jelentett a németek náci múltjának feldolgozásában. Harmadsor, mert visszaállította a náci által lejáratosított pszichoanalízis rangját. Negyedsor, mert (helyenként nehéz) szaknyelvre ellenére is sikerkönyv lett. Végül a 68-as diáklázadások előfutárának is tekinthető, hiszen Mitscherlichék komoly „fegyvert” adtak az akkor fiatal generációnak a kezébe. A könyv sikeréhez kétségtelenül hozzájárult, hogy Alexander Mitscherlich e fiatalok szemében mozgalmuk kritikus és szolidáris kísérője volt. Annyit majdnem mindenki tudott róla, hogy fiatal orvosként megjárta a Gestapo börtönét,

1 ■ Idézet az 1979-es 11. német kiadás előszavából. Ford. K. Zs.

2 ■ Erős Ferenc: Vázlat az analitikus szociálpszichológiáról. *Replika* 19–20. szám (1995), 81–90. old.

3 ■ Alexander und Margarete Mitscherlich: *Die Unfähigkeit zu trauern. Grundlagen kollektiven Verhaltens*. Piper, München, 1979. 7. sk. old..

4 ■ A témáról bővebben Karácsony András: A konzervatív forradalom utópiája a két háború közötti Németországban. *Századvég* 10 (2005), 35. szám, 69–104. old.

5 ■ Martin Dehli: *Leben als Konflikt: Zur Biographie Alexander Mitscherlichs*. Wallstein, Göttingen, 2007.

6 ■ Tótfalusi István: *Kis magyar nyelvklinika*. Anno, Bp., 2004.

7 ■ Janine Chasseguet-Smirgel: A szimbolikus tevékenység elvesztése a náci gondolkodásban. *Thalassa* 1999. 2–3. szám, 45–60. old.

8 ■ Mitscherlich: Előszó a 11. kiadáshoz, 9. old.

majd kiszabadult és 1941-től neurológusként dolgozott. Csak jóval később derült fény arra, hogy diákkorában az új német nacionalizmus (a konzervatív forradalom⁴) híve volt, Ernst Jünger és Ernst Niekisch köreiből forgott, akiktől csak 1942-re távolodott el véglegesen. Egyik életrajzírója, Martin Dehli⁵ szerint Mitscherlich nem antifasisztának született, hanem azzá vált. Bár sok tézise mára meghaladott, teljesítménye a náci múlt feldolgozásában és a pszichoanalízis tekintélyének helyreállításában vitathatlan.

A könyv magyar kiadása mindenképpen jó döntés volt, de rejtély, miért csak a „felét” jelentették meg. Nemcsak a szerzők által írt elő- és utószó hiányzik, kimaradt több mint száz oldal is. Ezt legalább illet volna tudatni az olvasókkal. A hiányzó szövegrészek a pubertás identifikációs folyamatával foglalkoznak, a szerzők fiatal sorsok példáján mutatják be, hogyan hatott a Harmadik Birodalom ideológiája az épp csak formálódó személyiségekre. Négy további fejezet pedig a tolerancia, a személyes és társas identitás kérdéseivel, a politikai autoritások változásával és az ipari társadalom kor- és körtüneteivel foglalkozik. E fontos részekkel épp a mű lényege vesz el, hiszen ez a könyv nemcsak egy pszichohistóriai kísérlet, hanem demokratikus alapvetés és egy különleges német kultúrtörténet írás is.

Essék néhány szó a magyar fordításról is. Noha az eredeti szöveg helyenként valóban nehéz olvasmány, ez sem indokolhatja a magyar szöveg nehézkességét. A nem szakavatott olvasónak is szemet szúr a rengeteg nominális szerkezet a könyv első fejezeteiben. Tótfalusi István könyvében külön fejezetet szentelt ennek a hivatalos nyelvre oly jellemző nyelvi gyakorlatnak (Az -ás/-és rémuralma).⁶ Ezen kívül nagyszámú fordítástechnikai betoldás (l. „való”, „történő”) nehezíti az olvasást, hiszen az igésítést valójában az olvasóra hárítja. E néhány nyelvi probléma azonban nem csorbitja a mű tartalmát, mely – ahogy a fülszöveg is írja –, ma is „fájdalmasan időszerű”.

KÖZÖNY ÉS MELANKÓLIA – A GYÁSZ HIÁNYÁNAK JELEI

A kötet címét adó első nagy fejezet a pszichoanalitikus elemző szemszögéből mutatja be a háború vége óta

eltelt két évtized mentális változásait Nyugat-Németországban. A legszembeötlőbb jellegzetességei az apolitikus közöny és a fanatikus újjáépítés. Mitscherlichék szerint a háború utáni német politika valójában illúziókra épült. Nem volt revansista, hiszen tisztában volt azzal, hogy az általa vitatott lengyel–német határ átrajzolásához nem várhat nemzetközi támogatást, ám a *végérvényes* veszteséget sem volt hajlandó elismerni.

Kialakult az a tabu, mely szerint a két német állam határait nem szabad kiindulópontnak tekinteni. 1945 után a náci múlttal szembeni védekező mechanizmusok egyik tünete az „alacsonyabbrendűnek” tekintett ellenséggel szembeni vereség elutasítása, a másik pedig az érdektelenség és közöny, amely útját állta a társadalmi problémák megértésének és megoldásának. Megoldandó feladatot ugyanis kizárólag az újjáépítés és a gazdaság fellendítése jelentett a németek számára.

A másik veszteség a hősként tisztelt Vezér bukása volt. Adolf Hitler halálával és a katonai összeomlással a német faj védelmének heroikus küzdelme egy csapásra büntetvé vált. A náci eszméken alapuló purifikáló hadjárat a vezér bukása után már nem

„szent” háború, hanem pusztá gyilkosság, méghozzá – Janine Chasseguet-Smirgel francia pszichoanalitikus szavaival – „a hentes pultjára helyezett húsdarab bizonyosságával”.⁷ A bűn és a szégyen hártása természetes emberi reakció, ám ennek ára a képtelenség a gyászra, hiszen gyászolni csak azt lehet, aminek az elvesztését elfogadtuk. A Führer a németek számára nárcisztikus tárgy volt, amely elveszett, és ez a veszteség a „hívók” saját énjének értékvesztését is magával vonta. A folyamat azonban nem állhatott meg ezen a ponton, hiszen az én elértéktelenedésének traumájára valahogyan reagálni kellett. A hártás módja Mitscherlichék szerint a német múlt derealizációja, valótlantítása volt. A derealizáció a környezetet vagy/és a saját én valószerűtlensége miatt érzett szorongás, tudattalan reakció, melynek fő funkciója önünk épségének megőrzése. Valami tehát elindult, de nem a gyász, hiszen az Freud megfigyelése szerint soha nem jár együtt az én elértéktelenedésének érzésével. *A németek nem gyászoltak, hanem melankóliába menekültek* – árulkodó jeleként annak, hogy nárcisztikus viszony fűzte őket Führerükhöz.

A gyászfolyamat elmaradása azonban nem maradhat következmények nélkül. Henry Loewenfeld egykor arra hívta fel a figyelmet, hogy a gyászmunka elmaradása kihat az egyén lelki fejlődésére, emberi kapcsolataira, és spontán alkotó képességeit is gátolja.⁸ Azaz a múlt tagadása a jövő gátjává lesz. A gyász kollektív értelmezése a német olvasóközönség számára kétségtelen újdonságként hatott, sőt a szerzőket sok kritika is érte a freudi tézisek kollektív szintre emeléséért, amire azonban felkészültek. A gyász elmaradásának okai után kutatva a „szeretet német módját” nevezték meg a bajok gyökereként: „Az elnyomáson alapuló nevelés által infantilizált és az első világháború elvesztése miatt traumatizált németek gyermeki csodavárással fordultak a minden bajukra megoldást kínáló gigantikus apafigura, Hitler felé.” (fülszöveg) Ez a vezér azonban örökre elveszett. (Sebastian Haffner szerint nemcsak megbukott, hanem kegyetlenül el is árulta az őt kritikátlanul követő németek millióit.⁹) El kellett volna gyászolni, hiszen Hitler a németek felettes-énje volt. Egy darab belőlük, ami örökre elveszett.

A múlt veszteségeinek kollektív tagadása azonban nem azt jelentette, hogy a németek nem észlelték volna a bűnt. A büntudat ott munkált a mélyben, de nem válhatott tudatossá. Sok jele volt, például az az érzelmi ridegség, mellyel a hullahegyek (*Leichenberge*) látványára reagáltak. Különös volt az is, hogy megszállóik értékrendszerét nagyon gyorsan magukévá tették, és mániákus hévvel vetették bele magukat az újjáépítésbe. Bár szerették volna a közelmúltat gyorsan elfelejteni, a világ erre nem volt hajlandó. A náci ideológia 1945 után könnyedén „levetkezhetőnek” tűnhetett, ám a belső elhatárolódás nem történt meg. Ezek az ideológiai és mentális struktúrák még húsz évvel a nemzetiszocialista rezsim bukása után is áthatották a nyugatnémet társadalmat (valójában a keletnémetet is, de a könyv erről nem szól), és reflektálatlanul éltek tovább a démonizáló kommunistaellenességben, valamint a zsidóság és a kommunizmus kényszeres összekapcsolásában. Németország nyugati felében 1945 után a nemzetiszocializmusra úgy emlékeztek, mint egy „fertőzésre”, afféle múltó bajra, melyből végre gyógyultak.

Mitscherlichék könyve, bár nem olyan kiforrottan, mint napjainkban,¹⁰ valójában a tettestraumadiskurzus előfutáraként már 1967-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy trauma nemcsak abból eredhet, hogy a csoport áldozat lett, hanem abból is, hogy egy másik csoporttal szemben bűnt követett el, vagyis a tettes is lehet traumatizált. Egy csoport történelmi bűnei mindig szorosan összefonódnak az áldozatokkal, akik akaratukon kívül kerültek ebbe a kategóriába. „Ahol [pedig] bűnt követtek el, büntudatot várunk el és a jóvátétel szándékát.” (45. old.) Bár a felelősséget lehet egy bukott vezérre háritani, a psziché törvényei viszont arra tanítanak: *saját énünk épségéért egyetlen vezér vagy autoritás sem vállalhat felelősséget.* Egy másik stratégia magát a vezért menti fel, „jó embernek” nevezi, aki csak mentette, ami menthető volt. Csak

hogy *a jóvátételt az áldozatokkal szemben kell vállalni.* A vezérek vagy az olyan ideálok, mint a haza és a nemzet valójában soha nem egyértelműek. Az egyén érési folyamatához hozzátartozik, hogy képes csökkenteni azt a feszültséget, amely az ideálokkal kapcsolatos ambivalenciákból ered. Ahhoz, hogy egy közösség ne csak szeretni és gyűlölni tudjon, legfőképp empátiára van szüksége. A közös múlt feldolgozása, meghaladása csakis akkor lehetséges, ha átérezzük azt, amit tettünk. „Amit a tudatunk [...] cenzúrája nem fájdalmas emlékezésként enged át, az bármikor visszatérhet a múltból, mivel nem vált belőle »legyőzött múlt«; olyan múlt, amelynek megértését fáradságosan megdolgoztuk.” (99. old.)

A gyászolásra képtelenül nem vád, hanem egy addig artikulál(hat)atlan probléma szavakba öntése. Nemcsak leírta azokat a káros és kóros folyamatokat, melyek a német múlt feldolgozásának útjában álltak, hanem megfogalmazta azt is, hol van a megoldás. Mivel a hatvanas évek az NSZK történetében a társadalmi és politikai átalakulás évtizede, mely Németország intellektuális megalapításának is tekinthető, Alexander Mitscherlich ebben különösen fontos szerepet játszott. Noha Adornóval ellentétben soha nem vált az NSZK intellektuális fejlődésének ikonikus alakjává, 1969-ben mégis megkapta a német könyvkereskedők békedíját, és ezt a döntést senki sem vitatta. Műve nemcsak a náci múlt, hanem a pszichoanalízis megítélésére is kedvező hatást gyakorolt.¹¹

AZ ÁLDOZATISÁG – MÉG MINDIG GYÁSZRA KÉPTELENÜL

A könyv persze kritikát is kapott. Hermann Lübbe, német filozófus és szociológus 1983-ban kétségbe vonta Mitscherlichék téziséit, és azt állította, hogy

9 ■ Haffner könyve „csak” negyedszázados késéssel érkezett a magyar olvasókhöz 2002-ben. Sebastian Haffner: *Megjegyzések Hitlerhez*. Európa, Bp., 2002.

10 ■ L. például Bernhard Giesen: *Das Tätertrauma der Deutschen. Marburger Forum. Beiträge zur geistigen Situation der Gegenwart*, 7 (2006), 4. szám.

11 ■ Martin Dehli: *Leben als Konflikt. Zur Biographie Alexander Mitscherlichs*. Göttingen 2007. 273–283. old.

12 ■ Hermann Lübbe: *Der Nationalsozialismus im politischen Bewußtsein der Gegenwart. Historische Zeitschrift* 1983, 236. szám, 579–599. old.

13 ■ Hermann Lübbe fogalma, I. Uő: *Zwischen Trend und Tradition. Überfordert uns die Gegenwart?* Edition Interfrom, Zürich, 1981.

14 Giesen: *i.m.*

15 ■ Tilmann Moser: *Die Unfähigkeit zu trauern. Hält die Diagnose einer Überprüfung stand? Zur psychischen Verarbeitung des Holocaust in der Bundesrepublik. Psyche* 1992. 46. szám, 389–405. old., itt 394. skk. old.

16 ■ Vö. Institut für Demoskopie Allensbach: *Warum kam das Dritte Reich? Rückblick 1950*. Allensbach, 1950. Idézi Giesen: *i.m.*

17 ■ Norbert Frei: *Deutschlands Vergangenheit und Europas Gedächtnis*. In: Helmut König – Julia Schmidt – Manfred Sicking (hrsg.): *Europas Gedächtnis. Das neue Europa zwischen nationalen Erinnerung und gemeinsamer Identität*. Transcript, Bielefeld, 2008. 71–84. old.

18 ■ Frei: *i.m.* 77. old.

19 ■ Giesen: *i. m.*

20 ■ Takács Miklós: *A trauma „vándorló fogalmáról”*. *Debreceni Disputa*. VII (2009), 5. szám, 4–9. old.

a náci múlt kommunikatív elhallgatása az ötvenes években elengedhetetlen volt a fiatal német köztársaság társadalmi integrációs folyamatában. A hallgatás káros erkölcsi és politikai következményei helyett a német „képtelenség” hosszútávú stabilizáló hatását emelte ki.¹² A hallgatás a traumatizált közösségek tünete. Lübke szerint a németek a háború után a kommunikatív hallgatás¹³ állapotába estek, az első német identitás alapját a „hallgatás néma koalíciója” jelentette.¹⁴ A kilencvenes évek elején Tilmann Moser pszichoanalitikus azzal vádolta Mitscherlichét, hogy a németektől minden empátiát megtagadtak, és a német fiatalokat felfegyverezték apáik ellen.¹⁵ Nem vették figyelembe, hogy a németek is áldozatok voltak. Moser érvelésével jelent meg a tudományos diskurzusban a németek áldozatiságának álláspontja, mely leváltotta *A gyászolásra képtelenül* negyedszázados diskurzív uralmát.

A múlt tagadásának több narratívája is született, legszélsőségesebb formája a holokauszt tagadása volt, ám sokkal szélesebb kör vallotta, hogy a nemzeti szocializmus alapjában véve, amúgy jó volt, csupán a kivitelezésbe csúszott „némi” hiba. Sokan mentették Hitlert, aki a közfelfogás szerint semmit sem tudott a zsidók meggyilkolásáról. A németek mintegy 40 százaléka még az ötvenes évek elején is meg volt győződve arról, hogy a nemzetiszocializmusnak több haszna volt, mint kára.¹⁶ Az első generáció, az 1905 körül születettek (*a közreműködők generációja*) Hitler áldozatának tekintette magát. Ők, akik aktív részei voltak a Harmadik Birodalom mindennapjainak,¹⁷ gyászoltak, mégpedig azokat a hozzátartozóikat, akik a harcok vagy a háború utáni nélkülözés és elűzetés áldozatai lettek.

Az áldozatiság tézisének azonban egyre nehezebben lehetett tartani, egyrészt az újjáépítés anyagi sikerei kevésbé igazolták, másrészt újabb generációk nőttek fel: a *szeptikusok* (az 1925 körül születettek) és utánuk a *68-asok* (az 1945 körül születettek), akik egyre inkább az áldozatokkal vállaltak közösséget, ők lettek a még mindig széles körben elterjedt „áldozati nemzet” legharcosabb kritikusai.¹⁸ A náci múltról szóló diskurzusban megjelent a *kollektív bűn* és vele a *kollektív felelősség* fogalma. A 68-as generáció nyomán a kollektív bűn azt jelentette, hogy nemcsak a tudatos cselekvő lehet bűnös, hanem azok is, akik nem akadályozták meg a gaztetteket. A bűn egy olyan archaikus átok formáját öltötte, mely leginkább a bűnbeeséshez hasonlítható.

A BŰN BEISMERÉSE ÉS A TETTESSÉG TRAUMÁJA

Willy Brandt híres térdre borulása 1970-ben a varsói gettó emlékművénél új korszakot nyitott. Spontán, szavak nélkül is ható gesztus volt, mely a 68-asoknak a társadalmat megosztó bűnfelfogásával szemben egy személyben vállalta a nemzet bűnét. Brandt gesztusa komolyan hatott a német emlékezőskultúrára, hiszen megnyitotta az utat egy új német identitás megte-

remtéséhez és helyreállította a németek megbecsülését a világban. Majd tíz évvel később Richard von Weizsäcker beszéde, amelyben 1945. május 8-át a német politikai vezetés részéről először nevezte a felszabadítás napjaként, az emlékezőskultúra következő mérföldköve lett. E két határozott politikusi „deklaráció” elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a németek áldozatiságáról szóló diskurzus keretei fellazuljanak és megnyíljon az út az agresszorszerep fel- és beismeréséhez.

A tettes traumája akkor jön létre, ha szembesül vagy szembesítik a valósággal. Ha ez a nép nem vesztette volna el a háborút, akkor a tettes trauma valószínűleg fel sem merül. Az áldozatszeretől lassan elválva, a németek *tragikus hősnék* tekintették magukat. A holokauszt közismertté válása azonban megfosztotta őket ettől a lehetőségtől is. A háború után a győztesekkel érkező radikális értékrendváltozás és a haláltáborok nyilvánosságra kerülése traumatizálta a németeket – állítja Giesen.¹⁹ A tettesség legnehezebb terhe a személyiséget megsemmisítő szégyen. Akár áldozatként, akár tragikus hősként aposztrofálja magát, mindez súlyát veszti, hiszen a szégyent a másik ítélete váltja ki. A *másik* szerint tettéért nem illeti elismerés, hiszen ő volt az, aki megsértette mások szubjektivitását, miközben a sajátját is lerombolta. Szégyenben maradt, mert megszegyenyített másokat.

A kollektív tettesség traumája jelentősen eltér a konkrét elkövetők bűnétől, metafora, amellyel három nemzedék kollektív lelkiállapotát lehet körülírni.²⁰ A német nemzeti identitást a „bystander” (nézők) tettessége határozza meg, és nem a valódi elkövetőké. A hősből átmenet nélkül lettek tettesek. Bár az elkövetők meghalnak, a tétlen, de nem végtelen nézők bűntudata generációkon át hat és identitásképző ereje van. A bűn beismerése, elfogadása akkor válhat gyakorlattá, ha a tettesek már nem élnek, hiszen ők személyesítették meg a bűnről szóló diskurzust. Csak haláluk után tudatosulhat az „együttes élmény”, mely addig hozzájuk kötődött.

EL NEM SÍRT KÖNNYEINK

Alexander és Margarete Mitscherlich könyve elindított egy folyamatot. A gyász hiányát előbb a szellemi autoritások tudatosították, majd csatlakozott hozzájuk a politikai elit is. E történetből talán kiderül, hogy a probléma nemcsak a múlt feldolgozása, az „el nem sírt könnyek”, hanem a *jövő*, mely ennél is sokkal fontosabb. A gyász, a múlt veszteségeinek elismerése és a rigid ellenségképek oldása ugyanis az élhetőbb jövő záloga. Ez a legkevesebb, amit Mitscherlichék könyvéből ma is leszűrhetünk. A gyászra való képtelenség azonban, ma úgy tűnik, nemcsak a németek problémája. Áldozattörténeteket és áldozattörténetbe bújtatott tettéstörténeteket Európa és a világ minden zugában találunk. Az áldozatiságtól azonban legalább két út vezet. A német történelem mindkettőre szolgáltat példát. Az egyik történet 1920-ban kezdő-

SZÁZAD V. É. G

— • ÚJ FOLYAM 75. SZÁM 2015. 1. • —
— • (DEP)OLITIZÁLÓDÁS • —

Roger Pilon:

Alkotmányértelmezés:
az amerikai tapasztalat tanulságai

Balázs Zoltán:

A közérdek mint a politika és a jog közötti
váltófogalom az alkotmánybíráskodás példáján

Hörcher Ferenc:

A hatalom kritikájának hatalma.
Eszmetörténeti áttekintés a jogászai politizálás
diskurzusáról a rendszerváltás utáni
magyar baloldalon

Szűcs Zoltán Gábor:

A politika autonómiájától a politika primátusáig.
Eszmetörténeti vázlat

Pócza Kálmán:

Alkotmánybíráskodás és demokráciaelmélet

W W W . S Z A Z A D V E G . H U

dött, amikor a németek egy igazságtalan békeszerződés áldozatainak tartották magukat. Adolf Hitler bosszút esküdött és a versailles-i békeszerződés revíziójára buzdította a csalódott tömegeket. Elhitette velük, hogy többé nem áldozatok, hanem mindenki más felett álló *kiválasztottak*. A németek ezt elhitték, de a következményeket már képtelenek voltak elfogadni. A másik történet ott kezdődik, ahol az első véget ért. Az áldozatiságból indul és a tettes felé halad. Úgy tűnik, a rossz kezdés után valami még rosszabb történhet. Mitscherlichék könyve azonban épp azt mutatta meg, amit mi még alig-alig értünk: a gyászra való képtelenség, a múlthoz kapcsolt illúziók, az áldozatiság és a vele mindig együtt járó felelősségvárás mind-mind ugyanarról szól: rólunk. Arról, hogy mit jelent számunkra a demokrácia, miért vállalunk felelősséget, mit tettünk és teszünk egymás ellen vagy egymásért. □